

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Huis van bewaring

kerkelijk leven

‘Huis van bewaring’ heeft me altijd een mooie naam voor een kerkgebouw geleken. ‘Bewaring’ niet zozeer in de zin van de beschutting van een ongenaakbaar fort, van een oase in de woestijn of een veilige haven, maar eerder die van een plek waar je zorgen en ellende kunt doorstaan: de ‘bewaring’ van een schip dat na ruwe zee de haven bereikt. Of Bijbels gezegd: de bewaring die bestaat in het doorstaan van testen en toetsen, met als uitkomst beproefdheid (Rom. 5, Jac. 1). ‘Bewaren’ dus in de zin van deugdelijk en betrouwbaar te blijken.

S. Griffioen ■

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven - S. Griffioen</i>	
Huis van bewaring	723
<i>Meditatief - A.M. de Hullu</i>	
Proef de smaak van de vrijheid	725
<i>Wandelen met God - Bas Luiten</i>	
Gods aarde zucht	726
<i>Van binnen naar buiten - D. Griffioen</i>	
Laagdrempelig III	729
<i>Kerk en Muziek - J. Smelik</i>	
Een preek van Bach	731
<i>Uit de kerken, Persberichten</i>	

Vrouwengevangenis

Daarmee vergeleken is in het ‘echte’ huis van bewaring het bewaard worden tot zijn kaalste betekenis teruggebracht: de bewaring van de vrieskist: opgeborgen, weggestopt, zonder uitzicht op leren-in-de-weg van ervaring. Toch heb ik zelf mogen ervaren dat er ook bewaring in diepere zin in een gevangenis kan plaatsvinden. Dat zit zo: Ik maak deel uit van bezoekers-team voor een nabijgelegen vrouwengevangenis. Iedere gevangene heeft recht op één uur bezoek per week. Er is een categorie van gevangenen die niet of nauwelijks bezoek ontvangt. Om voor deze mensen iets te betekenen, is er een bezoekersteam opgezet. Het contact loopt via de geestelijke verzorgers. In de (ruim bezochte) zondagse diensten zijn formulieren aanwezig waarop ingevuld kan worden dat men bezoek op prijs stelt.

Kerken

Dit bezoekwerk heeft geen christelijke doelstelling, maar steunt wel hoofdzakelijk op vrijwilligers uit de kerken. Kennelijk is dat algemener het geval, want de medevrijwilligers die ik langzamerhand wat leerde kennen, waren allen via

kerken bij dit werk betrokken geraakt. Wat me trof was de ze uit heel verschillende plaatsen afkomstig waren: elk van hen reisde kennelijk een gedetineerde achterna van de ene gevangenis naar de andere en zag er niet tegenop een behoorlijke afstand af te leggen. Een van hen vertrouwde me toe met zijn gesprekspartner niet verder dan koetjes en kalfjes te komen.

Hongkong

Langs deze weg kwam ik vorige winter in contact met een tenger maar dapper vrouwtje, getrouwd, een zoontje van 4 jaar. Ooit had ze een betrekkelijk goede baan gehad. De fabriek verhuisde evenwel naar Hongkong. Om het gezin, inclusief auto, te kunnen onderhouden, had ze alle werk aangepakt dat ze kon krijgen, tot en met de functie van caissière in een huis 'waar mannen plezier zoeken'. Ze was van huis uit boeddhiste. Het was een christelijke medegevangene die haar op de diensten had geattendeerd...

Gesprekken

Wekelijks zocht ik haar op. In het begin was het wennen. In een zaaltje met een twintigtal personen, onder toezicht van twee suppoosten, waar zich aan de tafeltjes allerlei taferelen afspeelden, is het niet eenvoudig de draad van een gesprek vast te houden. Het ging ook niet goed met haar. Zij was erg ongerust over de gerechtelijke afhandeling van haar zaak. Er was nog niet een tolk beschikbaar voor haar taal (Hokkien). Ze had dus het Nederlands van de officiële stukken niet kunnen lezen - dat maakte haar wantrouwig. Ze miste haar zoontje, maakte zich zorgen om haar man en had geen goed contact met het meisje met wie ze de cel deelde (die tot 's morgens vroeg de TV aan hield). Ze miste het oosterse voedsel en kreeg last van steenpuisten. De telefoongesprekken met thuis leidden tot onenigheid over de opvoeding van het zoontje en eindigden meestal met huilbuien. Lichtpunten waren de advocate die veel voor haar deed, de zondagse bijeenkomsten, de begeleiding door de geestelijke verzorgers en langzamerhand ook onze gesprekken.

Sterk

Na een paar bezoeken gingen de gesprekken al meer over het christelijk geloof. Ze had steeds vragen opgespaard. Die waren soms amusant. Zo had ze mensen een kruisje zien slaan en wilde van mij weten of het veel verschil maakt hoe diep je de verticale lijn doortrekt, tot aan de boezem of nog dieper. Ik kon haar geruststellen. Het verschil tussen protestant en RK was haar trouwens geheel onbekend. Een andere vraag waarmee ze zat, was de aanspreektitel van God. Van haar medegevangene had ze een Engelstalige bijbel gekregen. Het moet wel een King James geweest zijn, want de vraag was of de titel misschien is 'O Lord my God'. Het meest verwonderlijke was evenwel dat ze

hoofdzaken heel goed begreep. Voor haar zelf had de overgang van nog-niet-geloven naar geloven plaatsgevonden toen ze merkte dat ze voor iedereen kon bidden: voor haar zoontje natuurlijk, maar ook voor haar man, voor haar asociale kamergenoot, voor de bewakers en zelfs voor medegegetineerden die haar probeerden te intimideren. Ze bleef erop terugkomen. Als ze vertelde dat ze afgelopen week soms verdrietig was geweest, liet ze er meteen met stralend gelaat op volgen: maar ik ben sterk! Ja, dan was zonneklaar dat ze deze kracht niet meer in haar zelf zocht.

Rijpheid

In deze periode kwam er bericht dat haar broer christen geworden was. Ik riep meteen hoera, maar zelf was ze aarzelend, want ze wilde eerst kunnen zien hoe diep het bij hem zat. Heel begrijpelijk, want als je zelf in een toestand van ontreding naar de reddingsboei hebt gegrepen, ben je allicht wantrouwend wanneer anderen bij kalme zee zeggen gered te zijn. Maar er zat stellig nog meer achter. In de Chinese invloedssfeer komt 'meervoudige religieuze participatie' veel voor. Hiermee wordt bedoeld op deelname aan meerdere religies tegelijkertijd. De achtergrond is dat de traditionele godsdiensten van China - confucianisme, taoïsme en Chinees boeddhisme - geen totaal beslag op het leven leggen. Als daarom iemand uit die beschavingskring tot het inzicht komt dat de religie van Christus een totaal engagement vereist, dan getuigt dat van rijpheid. Voor haar was de gevangenis tot een huis van bewaring geworden!

Afscheidsbrief

Ze kon nu de afloop van de rechtszaak overgeven. Alles ging beter. Er was een tolk die haar taal sprak en ze kreeg strafvermindering zodat ze einde voorjaar naar huis mocht. De laatste ontmoeting was emotioneel. Mijn vrouw en ik waren er samen. Zij hadden elkaar al ontmoet in de zondagse diensten (mijn vrouw is daar vrijwilliger). Ik werd door tegenstrijdige gevoelens verscheurd. Mijn opvatting was - echt westerse-functioneel - geen binding aan te gaan voorbij deze bezoeken. Mijn vrouw vond dat je haar niet zomaar kon loslaten. We besloten weliswaar niet ons adres te geven, maar haar wel de mogelijkheid te laten via de pastor per brief contact te zoeken. Enkele weken later ontvingen we een ontroerende afscheidsbrief.

Nieuwe ronde

Intussen begon al een nieuwe ronde. Mijn nieuwe gesprekspartner vroeg al bij de eerste ontmoeting om een Bijbels dagboek. Ook voor haar belooft de gevangenis een huis van bewaring te worden.

Prof. dr. Sander Griffioen is emeritushoogleraar filosofie en redactielid van dit blad.

Proef de smaak van de vrijheid

Bedenk goed: Al een beetje desem maakt het hele deeg zuur.

Galaten 5:9

‘Pas op, hoed je voor de zuurdesem van de Farizeeën en voor de zuurdesem van Herodes.’

Marcus 8:15

A.M. de Hullu ■

Vrij!

Als we de autodeuren dichtgetrokken hebben en de motor gestart hebben, op weg naar het zuiden, dan voel ik het helemaal: ‘Yes, vakantie!’ Als we de autoroute verlaten hebben en op een klein Frans weggetje zitten voel ik het opnieuw: ‘Nu hebben we helemaal vakantie.’ En in het dorpje waar we willen kamperen voel ik het nog weer eens opnieuw: ‘Nu is het echt vakantie.’ Een heerlijk gevoel: vrij zijn. Vrijheid heeft een smaak om intens van te genieten. Die smaak kun je al proeven op een vrije zondag. Ik hoef het niet te doen, God zorgt voor mij.

Zuurdeeg

Een heel ander gevoel: ‘als je iets wilt bereiken, moet je er wel voor werken.’ Dat gevoel is vaak veel sterker. In je vakantie kun je het even kwijtraken, maar de eerste maandagmorgen is het er misschien al weer volop. Het kan zelfs zijn dat je er in je vakantie niet van kunt loskomen. Het heeft iets van een zuurdeeg wat overal doorheen trekt en de smaak verandert, soms zelfs bederft. Alles hangt af van wat jij doet: je bedrijf, je baan. Zelfs je plek in de kerk: als jij doet wat er van je verwacht wordt dan hoor je er bij. En hoe zit het met je plaats bij God...

Onschuldig?

Een klein beetje zuurdeeg maakt het hele deeg zuur. Het laat het deeg rijzen en geeft het brood een licht zurige smaak die je bij iedere hap kunt proeven. Daaraan denkt Paulus als hij schrijft aan christenen in Galatië die wel iets voelen voor de besnijdenis. Wat is er aan de hand? Joodse christenen proberen niet-joodse christenen over te halen zich te laten besnijden. Als die Joodse christenen met onbesnedenen omgaan, worden ze daar op aangekeken door hun volksgenoten. Maar als die onbesneden medechristenen zich laten besnijden is dat over. En besnijden kan toch geen kwaad? Dan hoor je ergens bij: bij het volk van Abraham.

Paulus reageert geschokt. Het lijkt een kleinigheid. Een klein stukje van je vrijheid in Christus prijsgeven. Maar het werkt als een zuurdeeg wat je hele leven gaat doortrekken. Je bent niet vrij meer, maar gaat je aan de leefregels van het Joodse volk binden. Alsof je er bij hoort door wat je doet en niet door wat Christus gedaan heeft. Je raakt de smaak van de vrijheid kwijt.

De smaak van vertrouwen

Het lijkt een beetje op het zuurdeeg waartegen Jezus zijn leerlingen waarschuwde. De Farizeeën en Herodes wezen Jezus af. Maar ook zijn eigen leerlingen vonden het moeilijk erop te vertrouwen dat Hij er voor zou zorgen dat ze geen honger hoefden te lijden. Zelfs na twee massale broodwonderen was het nog moeilijk op Jezus te vertrouwen. De moeite om je aan Jezus over te geven werkt kennelijk als een zuurdeeg, waar zelfs zijn trouwste volgelingen last van hebben. Wie op Jezus vertrouwt proeft vrijheid. Wie voor zichzelf wil zorgen, mist die smaak. Of het nu gaat om werken en eten of om je plek in de kerk.

Oefentijd

De vakantietijd is een mooie tijd om Gods vrijheid te proeven. Geniet ervan vrij te zijn, dichtbij Jezus Christus te leven en op Hem te vertrouwen. Geniet er zoveel van, dat je er ook na de vakantie iets van overhoudt. Omdat je God beter hebt leren kennen.

Ds. A.M. de Hullu is predikant van de Gereformeerde Kerk (v) te Apeldoorn-Zuid.

Gods aarde zucht

wandelen met God

Het grote Babylon, de stad van de mens, zal in een oogwenk ten val worden gebracht. Johannes heeft haar toekomst profetisch gezien als realiteit. Verbazing alom: hoe kan zo'n rijke, levendige handelsstad in enkele uren vergaan? We merken intussen dat zo iets inderdaad heel snel kan gaan...

Bas Luiten ■

In *no time* werden we overvallen door een verlamdende oliecrisis. Wereldwijd lopen economieën daardoor schade op. 't Is dat de dollar nog laag staat, maar als die aantrekt is er geen liter benzine meer te krijgen onder de twee euro. Met enorme gevolgen ook voor alle andere energieprijzen, voor de industrie en de huishoudens.

Maar we zijn slim natuurlijk. We schakelen over op biobrandstof. Je kunt ook graan in je tank stoppen. Nietwaar? Met als gevolg een extra voedselcrisis. Jammer vooral voor de derde wereld, helaas, want daar hadden ze al niet zo veel te eten. En dat terwijl we nog niet zijn gekomen van de kredietcrisis. Louter ontstaan door het aansmeren van te hoge hypotheek aan goedgelovige mensen, ongeacht hun inkomen. En dat op grote schaal! Zo omvangrijk, dat wereldwijd het bankwezen staat te schudden op zijn grondvesten.

Dat is allemaal snel gegaan, of niet? In pakweg een half jaar tijd ziet de wereld er anders uit. Wie had dat kunnen denken. Door kapitaalinjecties uit China, Koeweit, Libië en Rusland, om een paar landen te noemen, hebben aanzienlijke westerse banken goeddeels andere eigenaren gekregen. Met al hun invloed en zeggenschap, uiteraard. De vergaderingen van aandeelhouders zien er voortaan anders uit.

Ooit ging het machtige Rome ten onder aan decadentie. Toen het alles had bereikt en oververd, werd het van binnenuit verzwakt door het botvieren van lage begeerten. Zo werd het een prooi voor andere volken. Vandaag zie je hetzelfde gebeuren. We leven er midden in.

Prooi

Als westerse samenleving doen we ons dit zelf aan. Dat mag duidelijk zijn. Wat telt is de snelle winst en het opvallende succes. Verantwoord beleid wordt daaraan geofferd. Tegelijk is belangrijk dat een mens geniet, volop en

zonder uitstel. Daarom is er een aanhoudende vraag naar kredieten. Liefde en vreugde worden snel geconsumeerd, echt geluk wordt schaars.

Toch is er ook een andere kant aan dit geheel. Een goddelijke kant. Als het gaat over een *prooi* worden, door eigen dwaasheid en onmacht, herkennen we een woord van Paulus in de brief aan de Romeinen: ... *de schepping is ten prooi aan zinloosheid, niet uit eigen wil, maar door Hem die haar daaraan heeft onderworpen* (Rom. 8:20). Dat is een ingrijpende uitspraak, met een diepe betekenis. Zonder iets af te doen aan onze eigen verantwoordelijkheid, is het Gods wil dat wij al doende zullen ervaren dat niets een blijvende waarde heeft in zichzelf. Alles is ijdelheid, om het met de Prediker te zeggen, lucht en leegte. Er is een tijd van opbouwen én van treuren bij de puinhopen. Een tijd van groei en bloei én van neergang. Zo gaat het in heel de schepping. Want... zo is de mens geworden. *We kijken als in een spiegel*. God houdt ons die voor in heel het wereldgebeuren. Waarom gaat er zoveel stuk, is alles tijdelijk, is er van de rijkste culturen alleen in musea wat terug te vinden? Omdat we zelf zo geworden zijn, sterfelijk, tijdelijk. We zijn als een bloem in het veld, die knakt en verdwijnt, waarna zelfs de plek waar zij stond niet meer terug te vinden is. Waarom is er zoveel onrecht, egoïsme en teleurstelling? Omdat ons eigen hart zo geworden is, daarin zit de bron van alle kwaad.

Hoop

Maar als alles donker geworden is, zie je des te beter het licht. In een toneelzaal worden eerst alle lampen gedoofd, daarna gaat de spot aan. Ieder ziet dan de persoon, waar het om gaat. Zo doet God met de wereld. Om mensen te leren kijken. Nergens is iets blijvends, iets dat alleen maar groeit of mooier wordt. Al dergelijke hoop wordt gedoofd. Maar dan gaat de spot aan: het volle licht valt op Jezus. Om Hem gaat het, Hem moeten we leren zien.

Paulus schrijft verder over de schepping:

Maar ze heeft hoop gekregen, omdat ook de schepping zelf zal worden bevrijd uit de slavernij van de vergankelijkheid en zal delen in de vrijheid en luister die Gods kinderen geschonken wordt (Rom.8:20,21). Temidden van alle zinloosheid richt God onze aandacht op wat Hij doet, geeft en belooft. Met Jezus Christus zal Hij ons alle dingen schenken. Ook de schepping zal daarin delen. Want zij heeft niet gezondigd, dat hebben wij gedaan. Dit gaat verder dan het lezen en be-amen van deze bijbeltekst. Het is een levensles. God doet ons zitten bij de scherven en de brokken. Om ons te leren zeggen met Jeremia: *Mijn enig bezit is de HEER, al mijn hoop is op Hem gevestigd* (Klaagl. 3:24).

In deze vakantie las ik een boek waarin werd beschreven hoe mensen in vroeger tijd zich konden terugtrekken uit de wereld om te leven in onherbergzame streken, in kloosters, of als kluizenaars in holen en grotten. Als kind leerde ik, dat zoiets geen zin heeft. Omdat je overal toch je eigen zondige hart meeneemt. Dat kun je niet ontvluchten en niet door kloostermuren buitensluiten. Maar een andere kant is, en dat trof mij, dat door het nemen van enige afstand van alles wat in de wereld belangrijk is, het hart zich beter kan richten op God. In die kloosters werd heel veel gebeden en van God verwacht. Daar is meer over te zeggen, ook in kritische zin, maar laten we het goede daardoor niet uit het oog verliezen. Het is nodig voor een mens om zich op God te concentreren. Het is goed om daarvoor tijd en ruimte te scheppen. Daarvoor hoeft je het klooster niet in, je kunt ook een vakantieplek daar prima voor gebruiken. Even afstand nemen, het werk van je afzetten, om je heen kijken in de natuur, omhoog zien naar de sterren. Opnieuw onder de indruk raken van God. De hoop vestigen op Hem, en verder van alles het tijdelijke beseffen.

Lied

In deze wereld zingen wij Psalm 8. Een lied dat kort en goed is gegroepeerd rond twee uitroepen van verbazing.

Eerst:

*HEER, onze HEER,
hoe machtig is uw naam
op heel de aarde.*

Vervolgens:

*Wat is de sterveling dat U aan hem denkt,
het mensenkind dat U naar hem omziet?*

Al zijn werken vertrouwt God toe aan ons, die prachtige schepping, de dieren, schapen, geiten al het vee. En voeg er maar aan toe: de techniek, de bodemschatten, het gas, de olie, het goud, te veel om op te noemen. Alles wat je ziet en wat door je handen gaat, het is om je over te verbazen en God erin te prijzen. Prachtig! De vraag is wel: wat blijft er tussen de puinhopen van dit zingen over? Is Psalm 8 niet achterhaald, samen met alle liederen van dergelijke strekking? Het lijkt wel een lied van vóór de zondeval...

Toch is het voor deze tijd. Maar we zingen het pas goed met de spot aan, als we Christus zien. Hij is de mens naar wie heel de schepping luisterde, zelfs de wind en de zee, de varkens en de vissen. Hij kocht deze wereld met zijn dierbaar bloed. Hij regeert haar nu met vaste hand. Hij is God. *Hij is ook de mens die weer echt regeert!* We zien nu niet dat heel de wereld aan de mens onderworpen is, maar we zien (in geloof) onze Heer Jezus met eer en heerlijkheid gekroond (Hebr. 2:8,9). Psalm 8 is helemaal waar als we die betrekken op Hém en zó, in geloofsverbondenheid, ook op onszelf. Dat vraagt om heel bewust zingen. Niet alleen met het hart, ook met het verstand. Om te beseffen hoe in Christus de werkelijkheid is die je bezingt en waarin je leeft. In Hem zal Psalm 8 steeds meer duidelijk worden, buiten Hem zal er niets overblijven. De tegenstellingen lopen op, duisternis en hopeloosheid nemen toe, daarentegen ook de verwachting en het leven in het licht. Dat laatste gebeurt niet vanzelf, door aanwezige kennis. Maar door oefening, meditatie, gebed en lied.

Voor nu

Paulus schrijft dat je het Oude Testament kunt lezen met een sluier erover heen. Dat gebeurt wanneer mensen wel lezen wat er staat, maar de inhoud los zien van Jezus Christus (2 Kor. 3:14). Dan zien ze de inhoud niet. Heel de Schrift gaat immers over Hem (Joh. 5:39). Zo kun je fout lezen, maar dus ook fout zingen. Elke Psalm is alleen waar in Christus. Anders zing je je woorden als onder een sluier. Dat geeft wel een aparte dimensie aan de Psalmen. En dat vraagt ook om nogal wat inzicht bij het zingen. Daar is veel meer over te zeggen dan ik nu kan doen. Ik wil slechts aantippen hoe we in alles mogen en moeten leren om de werkelijkheid met Christus te verbinden. Door Hem bestaat de aarde, in Hem zien we haar als Gods dierbaar eigendom, al leven we te midden van teleurstellingen.

Eens te meer werd ik getroffen door de eigentijdse bewerking van Psalm 8 die we aantreffen in ons kerkboek als Gezang 145. Het begint net zo: 'Heer, onze God, hoe heerlijk is uw naam...' Maar er is een couplet ingevoegd:

*U komt ons, Heer, in Christus tegemoet,
U geeft ons, Heer, verlossing door zijn bloed,
U roept ons mensen in uw heerlijkheid:
leven om Jezus' wil in eeuwigheid.*

Ik zeg: dit couplet is ingevoegd. *Inhoudelijk* is dat niet zo, want deze betekenis zat er altijd al in. Maar in woorden is het nu *expliciet* gemaakt dat Jezus Christus de waarheid is van dit lied. Zo is dit echt een Psalm voor nu, het helpt ons gelovig te zingen. En gelovig te leven, al zullen we nog vaak zuchten.

Dr. Bas Luiten is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zwolle-Centrum.

Laagdrempelig III

van binnen
naar buiten

In de vorige twee artikelen hebben we vooral verkennend om het begrip 'laagdrempeligheid' heengedraaid en de theoretische en praktische kanten daarvan beschreven. We willen nu nog enkele uitwerkingen en voorbeelden voor het voetlicht brengen en daarna onze eigen conclusies formuleren voor eredienst en prediking.

D. Griffioen ■

Gemeente anno 2000: Uitstraling naar binnen en naar buiten

Het evangelie is een kracht van God voor ieder die gelooft, eerst voor de Jood, maar ook voor de heiden. Deze stelling van Paulus in Romeinen 1 is de gouden regel voor de kerkdienst met een preek die gericht moet zijn op beide categorieën, de gelovigen én de ongelovigen. Siebrand J. Wierda eindigt zijn *Visies op de gemeente* (Apeldoorn 2001, p. 70v.) met tien conclusies. Daarin gaat het om het functioneren van de gemeente in de navolging van Christus, met de 'missio Dei' als grond en het koninkrijk van God als perspectief. Ik vat de tien conclusies van Wierda als volgt samen:

- 1 de bediening van de verzoening is het hart van het functioneren van de gemeente;
- 2 het geloof in Jezus Christus is het persoonlijke antwoord van de mens op de beloften van God, waardoor de mens weer gemeenschap kan krijgen met God en met elkaar;
- 3 gemeenschap met God en met elkaar is vrucht van de Geest, waardoor de gemeente zichtbaar en tastbaar wordt en ook eenheid met andere gemeenten kan zoeken;
- 4 de gemeente maakt het goede nieuws bekend over de dood en opstanding van Jezus Christus en roept op tot geloof en bekering. Deze oproep is in woord en daad en richt zich op de gehele mens;
- 5 God gebruikt zijn gemeente om de wereld met zijn liefde te bereiken en zijn Rijk te laten komen;
- 6 vanwege haar identiteit is de gemeente een vreemde in de samenleving waarin zij leeft. In een houding van engagement zoekt de gemeente steeds een verbinding met de samenleving, maar op een manier om in navolging van Christus zichzelf te verloochenen en haar kruis op zich te nemen;
- 7 de gemeente kan door de vrucht van de Geest in staat zijn de samenleving en het publieke leven te vernieuwen, zoveel als in haar vermogen ligt;
- 8 de gemeente verwacht groei in kwantitatief en kwalitatief opzicht. De Heilige Geest zal mensen voor Christus winnen en steeds meer in Hem laten wortelen, en zal daarom open staan voor veranderingen;

- 9 de gemeente vindt haar vreugde in het leven met de Heer en wil graag haar geven die ze van God gekregen heeft ten dienste van de ander;
- 10 door middel van het gebed laat de gemeente haar vertrouwen op de Heer blijken, God antwoordt door middel van de Geest aangaande de leiding in en over het werk van de gemeente in de wereld.

Deze aspecten van de missionaire gemeente zijn, aldus Wierda, maatgevend voor de beoordeling van een gemeente die naar binnen én naar buiten toe uit wil stralen wat de bedoeling van het gemeentezijn is.

Redeemer Presbyterian Church

Een gemeente als Redeemer Presbyterian Church in New York heeft die geestelijke opbouw van de gemeente naar binnen én naar buiten hoog in het vaandel. Aan haar manier van kerk-zijn in de stad is te merken dat de gelovigen (de leden van de gemeente) én de ongelovigen (de zoekers en kerkbinnentreders) als eenheid worden behandeld en aangesproken. Toen ik daarmee kennismakte, viel het me op dat men in feite het oudtestamentische ideaalbeeld van het volk van God nastreeft, waarbij de 'vreemdelingen en bijwoners' gelijke rechten en plichten hebben als de 'burgers van het rijk'. Binnen de gemeente is vooral in de huiskringen en de groepen bijzondere aandacht voor de zoekers en de toetreders. In de kerkdiensten wordt op impliciete wijze rekening gehouden met de kerkgangers die bestaan uit kerkleden én kerktoetreders.

De fundamentele beslissing om niet expliciet onderscheid te maken tussen gelovigen en zoekers (of gasten die nog geen lid zijn) is genomen vanwege een heldere visie op de Woordverkondiging en het karakter van een gereformeerde of presbyteriaanse eredienst. De leider van Redeemer Presbyterian Church in Manhattan NY, dr. Timothy J. Keller, ontwikkelde deze visie samen met de bekende Harvie M. Conn (1933-1999) die van 1972-1998 hoogleraar missiologie was aan Westminster Theological Seminary in Philadelphia. Basisgedachte in deze visie is dat in de gewone eredienst (*public worship*) het éne Evangelie verteld moet worden aan de gelovigen én de ongelovigen tegelijk.

De *gelovigen* moeten namelijk opgebouwd worden in hun geloof, terwijl de *ongelovigen* opgeroepen moeten worden tot geloof. De preken van Keller in *Redeemer* leveren het bewijs dat het mogelijk is dit in één preek (of beter: in één eredienst) tot stand te brengen.

Het goede nieuws voor iedereen!

De gereformeerde theologie is vanwege het onderscheid in benadering van gelovigen én ongelovigen er oorzaak van geweest dat in bepaalde tijden strikte aandacht geschonken werd aan de eis tot 'onderscheidende' prediking: onderscheid werd gemaakt tussen gelovigen enerzijds en zij die nog tot de keus van het evangelie gebracht moesten worden anderzijds. Vaak mondde dit uit in een aparte 'oproep' tot de 'ongelovigen' of 'bekommerden', of hoe deze laatste groep ook aangeduid werd, om zich te bekeren en te gaan geloven.

Het is in de gereformeerde kerken altijd uitgangspunt geweest dat het goede nieuws aan *iedereen* verteld moet worden. Want het evangelie is 'Gods reddende kracht voor allen die geloven, voor de Joden in de eerste plaats, maar ook voor andere volken', Romeinen 1:16. Dit axioma van Paulus is voorbereid door Jezus die aan zijn leerlingen de opdracht gaf om te preken en de zieken te genezen, Matteüs 10:7-8 en Marcus 6:12. Eveneens was dit de opdracht van Jezus aan zijn 72 volgelingen, Lucas 10:1-6 en 10:17-20. Deze lijn wordt in het zendingsbevel definitief uitgezet, Matteüs 28:18-20; Marcus 16:15; Lucas 24:47-48 (inclusief Handelingen 1:8) en Johannes 20:21). Het éne Evangelie moet aan alle volken bekendgemaakt worden. Volgens Matteüs 16:19 gaat het bij het bekendmaken van dit goede bericht om het openen en sluiten van het koninkrijk der hemelen. Gods volk is gekozen om 'Gods grote daden te verkondigen van hem die u uit de duisternis geroepen heeft tot zijn wonderbaarlijke licht', (1 Petrus 2:9).

Het publieke karakter van de eredienst

Omdat in het Evangelie steeds het *publieke karakter* van de eredienst wordt benadrukt, volgt hieruit dat deze eredienst toegankelijk moet zijn voor iedereen. Het moet voor iedereen te begrijpen zijn wat er gebeurt en wat er gezegd wordt. Wanneer, waardoor dan ook, eredienst het karakter krijgt van een bijeenkomst van gelijkgezinden of exclusief van gelovige kerkleden, dan is dit publieke karakter verdwenen. Niets is karakteristieker voor een bijeenkomst van Gods volk dan dat zij de Drie-enige God eren en aanroepen, vanuit de gedachte dat uit Hem en door Hem alle zegeningen moeten vloeien naar de gemeente en naar hen die buiten zijn. In een publieke eredienst *moet* men verwachten dat er ongelovigen als toehoorders in een kerkdienst aanwezig zijn. Die verwachting moet onder de gelovige kerkangere nadrukkelijk aanwezig zijn. Alle elementen van een eredienst, de hele sfeer, moet met die

positieve verwachting rekening houden. Tim Keller zegt ergens: "Als de gebruikelijke kerkangere niet verwachten dat er toetreders in hun erediensten zullen zijn, dan zijn zij er ook niet." Met andere woorden: als je niet *hoopt* op de komst en de aanwezigheid van toehoorders en zoekers, dan *zullen* ze er ook niet zijn! De uitnodigende uitstraling en de sfeer van echt welkom zijn, is trouwens de eerste verhooring van het gebed van de gemeente dat *velen* naar de kerk komen om het Woord van God te horen.

De eredienst van de gemeente is dan ook *in principe* een samenkomst van gelovigen (leden van de gemeente) én kerkbinnentreders. In de samenkomst hoort *iedereen* de uitnodiging van het Evangelie om zich met God te laten verzoenen. In de brief aan de Hebreëen wordt een sterke horizontale verbinding in de gemeente gelegd tussen de kerkangere, ongeacht of zij gelovig of ongelovig zijn:

Broeders en zusters, dankzij het bloed van Jezus kunnen we zonder schroom binnengaan in het heilighdom, omdat hij voor ons met zijn lichaam een weg naar een nieuw leven gebaad heeft, door het voorhangsel heen. We hebben nu een hogepriester die dienstdoet in het huis van God; laten we God dan naderen met een oprecht hart en een vast geloof, nu ons hart gereinigd is, wij van een slecht geweten bevrijd zijn en ons lichaam met zuiver water is gewassen. Laten we zonder te wankelen datgene blijven belijden waarop we hopen, want hij die de belofte heeft gedaan is trouw. Laten we opmerkzaam blijven en elkaar ertoe aansporen lief te hebben en goed te doen, en in plaats van weg te blijven van onze samenkomsten, zoals sommigen doen, elkaar juist bemoedigen, en dat des te meer naarmate u de dag van zijn komst ziet naderen.
Hebreëen 10:19-25.

Dit sluit aan bij wat Paulus in 1 Korintiërs 5:8-13 schrijft over de gemeente als een gemeenschap van gelovigen én buitenstaanders. Over de laatste categorie mag men in de gemeente niet oordelen, alleen over de leden van de gemeente. De visie van de apostel is daarom: verwijder die kwaad doet uit het midden van de gemeente, maar verkondig het evangelie aan gelovigen en buitenstaanders, zonder onderscheid. Dit klopt overigens met wat Johannes schrijft: '... want niemand kan onmogelijk God, die hij nooit gezien heeft, liefhebben, als hij de ander, die hij wel ziet, niet liefheeft' (1 Johannes 4:20-21).

Ook dienen in de eredienst alle onderscheidingen van klasse of soort te verdwijnen. Anders zouden wij vallen in de zonde die Jacobus aanduidt als mensen onderscheiden op grond van hun uiterlijk (Jacobus 2:1-9). Evenmin kan er in de samenkomst van gelovigen en toetreders, onderscheid zijn naar de mate waarin geloof voorkomt bij de toehoorders. In de eredienst worden gelovigen (de leden van de gemeente) evenzeer als toetreders aangesproken: de verzamelde menigte wordt uitgenodigd deelgenoot te worden, burgers van het hemelse Rijk, door te gaan geloven in de

Heiland voor allen. De publieke eredienst beeldt alles uit waar het om draait in het rijk van de genade: geloof, hoop en liefde in volle ontplooiing: genade, vergeving en vrede schijnt in alles. Anders gezegd: de ware eredienst toont wat nergens ter wereld waargenomen en gehoord kan worden: aanbidding in Geest en waarheid (Johannes 4:24).

Goede communicatie!

Uit bovenstaande visie op de gemeente, het karakter van de eredienst en de aard van de preek volgt dat goede communicatie van het goede nieuws van doorslaggevend belang is voor de eigentijdse eredienst waar gelovigen (kerkleden) én toetreders in één bijeenkomst bijeen zijn. Het geheim van een dergelijke eredienst is dat alles begrijpelijk en verstaanbaar wordt voorgesteld. Voor de vormgeving van een dergelijke eredienst formuleer ik dan, in het licht van het voorgaande, de volgende uitgangspunten:

- 1 alle elementen van de liturgie dienen *transparant* te zijn en kennen geen geheimtaal.
- 2 De *beelden* (symbolen, voorbeelden, beeldspraak) dienen op het eerste gezicht duidelijk en zinvol te zijn. Beelden zijn altijd communicatief en hebben geen toelichting nodig.
- 3 De teksten van de liederen dienen helder en eigentijds te zijn, maar men dient te beseffen dat poëzie naar haar aard enigszins archaïsch is en niet altijd op het eerste gehoor doorzichtig - goede poëzie daagt uit tot meer willen begrijpen.
- 4 De muziek moet goed en eigentijds zijn; geen enkel instrument mag het monopolie in een gereformeerde eredienst opeisen. Professioneel vertolkte muziek wordt door toetreders hoog gewaardeerd. Zo ook muzikale variëteit.
- 5 De sfeer moet bepaald worden door *eerbied* en *stijlvolle elementen*.

Wat betreft de vorm en inhoud van de preek als het belangrijkste element van een gereformeerde eredienst, merk ik het volgende op:

- 1 de preek dient gehouden te worden in *omgangstaal*, met beelden en voorbeelden die voor jong en oud, gelovigen en gasten begrijpelijk zijn;
- 2 de inhoud van de preek moet verschillende lagen bevatten: onderhoudend en opbouwend voor gelovigen en uitnodigend voor toetreders;
- 3 Het gebruik van 'Jip-en-Janneke-taal' is voor jongeren en sommige gasten soms aantrekkelijk, maar stoot uiteindelijk reguliere kerk-gangers af;
- 4 moderne communicatie-experts raden aan maximaal 20 minuten te preken omdat een doorsnee luisteraar daarna niet langer in staat is iets op te nemen van een spreker (dit geldt ook voor gelovigen);
- 5 het spreken moet levendig zijn en schrijftaal vermijden;
- 6 beelden en voorbeelden maken een preek

- aantrekkelijk en verfrissen de aandacht;
- 7 persoonlijke belevenissen spreken bijna altijd tot de verbeelding, maar lopen het risico de boodschap te gaan overheersen;
- 8 het apart aanspreken van toetreders en gasten dient vermeden te worden, evenals het zich uitsluitend richten op de gelovigen: het éne evangelie is bestemd voor allen.

De eerste indruk!

Als algemeen ervaringsgegeven met toetreders in een 'gewone' eredienst dient men te beseffen dat gasten meestal al besluiten terug te keren in een bepaalde kerkdienst *nog voordat de dienst officieel begonnen is*. De meeste gasten *blijven komen* naar een kerkdienst, niet omdat ze zo geboeid zijn door wat er *gezegd* wordt, maar doordat ze de gemeenschap als een warme deken om zich heen ervaren. Het is in veel gevallen van beslissend belang dat er bij de eerste drempelovergang iemand is die hen aanspreekt en dat de eerste indruk meteen gedeeld kan worden met een *persoonlijke gids* die oprechte belangstelling heeft voor deze binnenkomen - en dat er vervolgens ook bereidheid is om in het vervolg op te treden als *coach* en *toelichter*. Besef dat de grootste kerkdrempels voor de buitenstaanders in deze postmoderne tijd in de eerste plaats liggen in het contact tussen *mensen*, veel minder in het 'aanstootgevende' karakter van het evangelie zelf. Want wat door Paulus genoemd is 'de dwaasheid van onze verkondiging' (1 Korintiërs 1:21) kan pas als *dwaasheid* beleefd worden als men het althans eerst enigszins heeft leren kennen.

Voor gasten in de kerk is daarom de *eerste indruk* altijd van doorslaggevend belang voor een mogelijk vervolg. Dat klopt ook met onze eigen ervaring bij iedere ontdekking van iets nieuws of de eerste ontmoeting met een persoon die je niet kent: je krijgt maar één keer de kans een eerste indruk op te doen. De gemeente als geheel mag bij het geven van een eerste indruk geen fouten maken. Dat geldt nooit alleen van de voorganger, maar van ieder kerklid.

Leve de boktor?!

Deze artikelen begon ik door laagdrempeligheid te vergelijken met een boktor in een oud kerkgebouw. Aan het eind is de conclusie gerechtvaardigd dat de eis van een lage drempel aan alle elementen van een gereformeerde kerkdienst gesteld kan worden. Dat betekent dat laagdrempeligheid als boktor het oude en massieve maar moet wegvreten en dat we gedwongen worden om de oude kerkelijke gebinten te vervangen door moderne materialen en nieuwe technieken - totdat ook die weer hun tijd hebben gehad.

Dr. Dirk Griffioen is predikant van de Gereformeerde Kerk van Vrouwenpolder. Hij specialiseerde zich in missiologie en godsdiensttheologie.

Een preek van Bach

Een proefschrift over Bachs motet 'Jesu, meine Freude' (BWV 227)

Volgens zijn eerste biografen moet Johann Sebastian Bach veel motetten geschreven hebben. Dat is een trieste mededeling, want het betekent dat de meeste verloren zijn gegaan; we kennen momenteel immers slechts zeven motetten die met zekerheid aan de Leipziger cantor toegeschreven kunnen worden.

J. Smelik ■

Eén van die motetten, namelijk *Jesu, meine Freude* (BWV 227), heeft de Haagse musicoloog en kerkmusicus Arie Eikelboom (1948) jarenlang bestudeerd. Zijn studie over deze compositie van 465 maten resulteerde op donderdag 29 november 2007 in een promotie aan de Rijksuniversiteit van Groningen op een dissertatie van 442 pagina's: *Jesu, meine Freude BWV 227 van Johann Sebastian Bach: een praedicatio sonora*.

Het boek heeft drie delen. In het eerste deel gaat Eikelboom in op Bach als componist. Hij plaatst de componist en zijn werk in een brede (kerk)muzikale en muziektheologische context. Wie thuis is in de literatuur over de muziektheologische gedachte wereld ten tijde van Bach, zal in dit gedeelte weinig nieuws aantreffen. Maar binnen de context van dit proefschrift is dit toch een zinvol deel, omdat het onmisbaar is om een kader te scheppen voor het vervolg van de dissertatie. Het uitstekende resumé dat Eikelboom geeft van het theologische en kerkmuzikale milieu waarin Bach leefde, is temeer nuttig omdat het een vrijwel totaal verloren wereld betreft. Wie het gedeelte leest, kan zich nauwelijks voorstellen dat deze wereld zo'n 250 jaar geleden hier niet zo ver vandaan werkelijk bestaan heeft. Neem bijvoorbeeld de overtuiging dat muziek samenhangt met de kosmische harmonie. Dat wil zeggen dat men muziek zag als weerspiegeling van de perfecte (getalsmatige) ordening die de Schepper in het universum heeft aangebracht en dat muziek daardoor iets van God laat zien wat niet van Hem gezien kan worden. Muziek was daardoor eveneens een heenwijzing naar een volmaakte wereld die er was en die komende is. Dergelijke gedachten staan mijlenver af van hedendaagse opvattingen over het wezen van muziek.'

Even ver van het bed van de moderne mens staat de manier waarop in de achttiende eeuw muziek in dienst gesteld werd van de interpretatie van het Woord en andere geestelijke teksten. Daarbij gebruikte de componist figuren die ontleend waren aan de retorica en ook getallen (-

symboliek) om het evangeliewoord 'inn schwank zu bringen' (in beweging te brengen, actief te maken), zoals Maarten Luther het eens uitdrukte. Omdat de bijbeltekst via muziek tot leven gebracht werd, had muziek een duidelijke kerugmatische en exegetische functie.

Het belangrijkste uitgangspunt in het onderzoek is dat Eikelboom muziek uit de lutherse traditie tot en met Bach onlosmakelijk verbonden ziet met hermeneutiek van de Schrift en andere religieuze teksten (zoals kerkliederen). Bach en anderen hadden niet alleen tot doel om God in en met hun muziek te eren, maar ook om de naaste op te bouwen in het geloof. Daarbij was een componist iemand die met alle mogelijke muzikale middelen het Woord onderstreepte, interpreteerde en exegetiseerde. Hij was dus bepaald geen kerkelijke deejay, die het ene stichtelijke deuntje na het andere liet horen. Hij was nog minder een plakker van auditief behang ter omlijsting van kerkdiensten en ter verpozing tijdens 'dode' momenten in de dienst. Kerkmuziek diende er zelfs niet uitsluitend toe om vorm te geven aan het 'antwoord' van de gemeente op het Woord dat vanaf de kansel klonk. In de lutherse traditie - evenals trouwens bij Calvin - had kerkmuziek ook een plaats binnen de verkondiging.

Kernachtig vatte Bach de doelstellingen van kerkmuziek samen met de woorden 'nichts als nur Gottes-Ehre und Recreation des Gemüths' (niets anders dan Gods eer en recreatie/her-schepping van het gemoed). En elders schrijft hij dat het doel van muziek is: 'Dem Höchsten Gott zu Ehren, Dem nechsten, draus sich zu belehren' (Om de hoge God te eren en ter lering voor de naaste).

Het eren van God en het doceren aan de naaste gingen hand in hand. Nu is het motet *Jesu, meine Freude* ook in een andere zin bedoeld om te onderwijzen. Vroeger werd vaak aangenomen dat Bach het motet componeerde als *Begräbnismotet* ter gelegenheid van de teraardebestelling van een zekere Frau Käse.

Eikelboom vindt het echter aannemelijker dat het werk gecomponeerd is als *educatie*-materiaal voor de jongens van de *Thomasschule* te Leipzig, waar Bach vanaf 1723 cantor was. Met het motet wilde Bach hun laten zien op welke wijze tekst en muziek aan elkaar verbonden waren. Op basis van de beschikbare gegevens lijkt me dat Eikelboom hier krachtige argumenten naar voren brengt, hoewel je natuurlijk nooit zeker weet of er cruciale gegevens over de oorspronkelijke bestemming van het motet verloren zijn gegaan of nog gevonden zullen worden.

Romeinen 8 & Jesu, meine Freude

Door middel van het motet wilden Bach de *Thomaner* waarschijnlijk niet alleen iets leren over de relatie tussen tekst en muziek, maar ook over de grondbeginselen van de lutherse theologie. Karakteristiek voor dit motet is dat de zes coupletten van het koraal *Jesu, meine Freude* van Johann Franck (1618-1677) gecombineerd worden met vijf verzen uit Romeinen 8 (vers 1, 2, 9, 10 en 11). Romeinen 8 is hoogstwaarschijnlijk gekozen omdat dit hoofdstuk destijds gezien werd als goede weergave van de kern van de lutherse theologie.

In het tweede deel van zijn boek gaat Eikelboom in op tekstuele, melodische, structurele en historische aspecten van het motet. Allereerst behandelt hij de tekst en melodie van het lied, waarbij ook kort de andere bewerkingen van Bach over dit koraal ter sprake komen.² Daarna gaat hij in op Romeinen 8 waarbij de reden aan de orde komt waarom de verzen 1, 2, 9, 10 en 11 uit dit hoofdstuk gekozen zijn. Ook licht Eikelboom de plaatst toe van dit bijbelgedeelte binnen de lutherse traditie en verduidelijkt hij de structuur van het bijbelhoofdstuk. Vervolgens laat de auteur zien dat de tekst uit Romeinen 8 dezelfde opbouw heeft als het koraal: het eerste deel heeft betrekking op het aardse leven, terwijl het slotdeel gericht is op het hiernamaals. In beide delen staat Jezus als verlosser van gelovigen centraal. Het centrum van de compositie wordt gevormd door het zesde deel, waar Bach een fuga plaatste over de woorden 'Ihr aber seid nicht fleischlich' (Rom. 8:9). In het motet verbindt Bach - die volgens Eikelboom waarschijnlijk zelf de tekst van het motet samengesteld heeft - via Romeinen 8 de kern van de lutherse theologie met een koraal dat karakteristiek genoemd kan worden voor de lutherse vroomheid.

Analyse

Het grootste deel van de dissertatie (blz. 103-396) wordt in beslag genomen door een minutieuze analyse van de elf delen van het motet, waarmee Eikelboom wil aantonen dat de compositie een consequent theologisch commentaar op koraal en bijbeltekst is. Bij het analyseren worden alle denkbare elementen betrokken: harmonie, getallen, homofonie,

polyfonie, retorica, maatsoorten, stemmen aantal en -verloop, intervallen en metriek. De wijze waarop Eikelboom analyseert, dwingt bewondering en respect af: het is een ware kunst waarvoor veel inzicht en doorzettingsvermogen vereist is, om op een dergelijke nauwgezette wijze te analyseren en daarbij ook nog eens argumenten te ontleen aan talrijke andere werken van Bach. Eikelbooms beschouwingen bevatten veel boeiende elementen, waarvan een aantal al uit de literatuur bekend was, maar waarvan vele hier voor het eerst gepresenteerd worden.

Om een indruk te geven van de analyse het volgende voorbeeld. Het eerste en laatste deel van het motet bestaat uit een vrijwel identieke vierstemmige zetting van de koraalmelodie.³ In zijn analyse van deze zetting gaat Eikelboom onder meer in op de betekenis van intervallen, dus de afstand tussen twee tonen. Het is een nieuw aspect binnen het Bach-onderzoek dat Eikelboom intervallen in Bachs muziek aanwijst als symbolen waarmee de componist de tekst exegetiseerde en duidde. Zo betoogt de auteur dat Bach de stijgende kleine sext - dat is de afstand tussen de eerste en tweede noot van de bekende aria *Erbarme dich* uit Bachs *Matthäus-Passion* - gebruikte als hij wilde refereren aan 'erbarmen' (pag. 115-121). De kwint, d.i. de afstand tussen de twee tonen waarmee de Geneefse psalmmelodie 62 begint, heeft Bach in het motet gebruikt als verwijzing naar de Zoon. Op soortgelijke wijze legt Eikelboom de symbolische betekenis uit van het octaaf en de (overmatige) kwart, evenals van het *unisono*, d.i. dezelfde toon in verschillende octaven. Daarbij geeft hij in een voetnoot steeds een indrukwekkende lijst van vindplaatsen in andere Bachwerken waar de componist het betreffende interval op dezelfde wijze als symbool gebruikt. Het aantal bewijsplaatsen is dikwijls overweldigend, maar het blijft mij wel onduidelijk hoeveel voorbeelden aan te halen zouden zijn waarin de intervallen *niet* de symbolische betekenis hebben die ze volgens Eikelboom in het motet *Jesu, meine Freude* wel hebben. Hoe dit ook zij, de auteur geeft in elk geval argumenten voor zijn stellingnamen en dat biedt andere onderzoekers mogelijkheden om beargumenteerd in te stemmen of te kritiseren.

Het zojuist genoemde voorbeeld illustreert dat Eikelboom analyseert op het snijvlak van feitelijkheid en speculatie. Hoewel zijn analyses vrijwel altijd verrassend en interessant zijn om te lezen, kwam regelmatig de vraag bij me op waar de grens ligt tussen *interpreteren* en *hineininterpreteren*. Die vraag kwam vaak boven op plaatsen waar Eikelboom zelf ook al voorzichtig zijn bevindingen presenteert als 'mogelijke' en 'denkbare' bedoelingen van Bach. Laat ik een voorbeeld geven van een analyse die naast overtuigende aspecten bij mij ook vraagtekens oproept. In het eerst vers voegt Bach in de koraalmelodie driemaal een zogeheten *figura corta* toe. Dat is een ritmisch figuurtje

bestaande uit drie noten, waarbij één noot twee keer zo lang duurt als de andere twee (kort-kort-lang of lang-kort-kort). In de afbeelding bij dit artikel staat het figuurtje gemarkeerd met een 1 of een 2. Bach gebruikt de *figura corta* in zijn muziek doorgaans om uitdrukking te geven aan 'vreugde'. Eikelboom wijst erop dat Bach dit figuurtje in de sopraan plaatst bij de woorden "Jesu", 'Liebers' en 'auf Erden' waarbij het gaat om de naam van Jezus, een kwalificatie van hem en om de plaats waar de vreugde over hem beleefd wordt" (pag. 107). Eikelboom houdt het voor mogelijk (!) dat Bach wil aangeven dat Jezus de volmaakte vreugde is door dit figuurtje *driemaal* in de melodie te plaatsen. Dat het figuurtje wijst op 'vreugde' lijkt me niet voor discussie vatbaar.⁴ Eikelbooms interpretatie van het aantal keren dat het in de sopraan voorkomt, zou dezelfde overtuigingskracht hebben, ware het niet dat het figuurtje eveneens in de alt, tenor en bas gebruikt wordt en daar ook bij andere woorden geplaatst is. Als Bach inderdaad in de sopraan met de *figura corta* heeft willen aangeven wat Eikelboom betoogt (namelijk: Jezus is de volmaakte vreugde), dan kan de vraag gesteld worden of de componist deze exegese zelf niet vertroebeld heeft door het figuurtje ook in de tegenstemmen te plaatsen en dat bovendien ook nog te doen bij andere woorden.

Natuurlijk wijst Eikelboom wijst er wel op dat de *figura corta* in de tegenstemmen voorkomt, maar daarbij gaat hij alleen in op het aantal keren dat het figuurtje in het koraal voorkomt: dat is drieëndertig keer en dat getal werd destijds gebruikt als symbool voor vreugde en het sterven van Jezus en had een relatie met Psalm 33. Ook hier beargumenteert Eikelboom en verwijst hij naar bronnen (o.a. de exegese van Johannes Olearius uit 1679 bij Psalm 33 vers 5) en literatuur. Desondanks heb ik nog steeds vragen, want bij de behandeling van het figuurtje in de sopraan telt Eikelboom de herhaling van de eerste drie melodieregels niet mee (anders zou hij op vier i.p.v. drie keer uitkomen), terwijl hij dat wel doet om aan te geven hoe vaak het figuurtje in totaal gebruikt wordt in de koraalzetting (anders zou hij op 22 i.p.v. 33 keer uitkomen). Dit wordt verder niet verantwoord en daardoor krijgt de interpretatie van de *figura corta* naar mijn smaak toch iets willekeurigs en speculatiefs.

Wanneer ik vraagtekens heb bij interpretaties dan zijn trouwens dikwijls getallen en hun duiding in het geding. Wat dat betreft vind ik - zoals de auteur zelf ook nadrukkelijk aangeeft - hoofdstuk III.12 het meest speculatief. Eikelboom doet daar een poging het aantal maten van de koraaldelen (245 maten) en de bijbeltekstgedeelten (220 maten) te duiden. Het staat buiten kijf dat Bach in een eeuwenlange traditie stond waarbij getallen symbolische betekenis hadden. Ook is genoegzaam aange-toond dat er specifieke getallen zijn die Bach

als symbolen gebruikte. Maar vooral het gebruik van gematria (waarbij cijfers omgezet worden in letters van het alfabet om zodoende teksten te herleiden uit cijfers, a=1, b=2 etc.) in het Bach-onderzoek vind ik al snel ontaarden in pure speculatie. Dergelijke analyseresultaten dragen naar mijn idee ook nauwelijks iets bij aan het begrijpen en doorgronden van Bachs muziek; integendeel zelfs, het wordt vaak alleen maar onbegrijpelijk dat iemand allemaal boodschappen door middel van ingenieuze getallen in zijn muziek wist te stoppen.

Enfin, in de dissertatie wordt bij dergelijke gematriscie interpretaties gelukkig niet resoluut geformuleerd. Bovendien zijn er veel voorbeelden te noemen waar Eikelboom treffende, goed onderbouwde interpretaties geeft. Met name waar hij vanuit de retorica analyseert, weet hij (mij) het meest te overtuigen. Tegenover mijn reserves in de kantlijn staat erg dus veel in de analyse waarmee de lezer zijn voordeel kan doen. Degenen die enigszins muzikaal onderlegd zijn, kunnen de analyse zelf gaan lezen. Voordeel daarbij is dat de dissertatie in het Nederlands is geschreven. Eikelboom formuleert helder en schrijft in een prettig leesbare stijl. Men wordt bovendien bij het begrijpen van de analyse ook nog eens flink geholpen door de vele muziekvoorbeelden die in het boek zijn opgenomen; ze verhelderen de tekst in hoge mate.

Preken

Al met al kan geconcludeerd worden dat Arie Eikelboom een boeiende bijdrage geleverd heeft aan het internationale Bach-onderzoek. Er mag gehoopt en verwacht worden dat zijn analyses aandacht zullen krijgen, vooral ook als waardevolle bijdrage aan een lopende discussie over de theologische duiding en interpretatie van Bachs muziek. Behalve professionals kunnen ook liefhebbers van Bachs muziek hun winst doen met dit boek. Het kan ertoe bijdragen dat men Bachs muziek beter gaat verstaan. Eikelboom schrijft aan het einde van zijn boek dat niet alles over Bachs composities te doorgronden is. Dat lijkt me juist. De genialiteit van de componist maakt het volledig doorgronden al onmogelijk. Bovendien leven wij in een compleet andere wereld met een andere geschiedenis dan in Bachs tijd. Ons wereldbeeld is de afgelopen 250 jaar radicaal veranderd en ook op het gebied van theologie en spiritualiteit zijn er ingrijpende verschillen met de achttiende eeuw. We zullen daarom de muziek van Bach nooit kunnen beluisteren met achttiende-eeuwse oren. Dat geldt ook voor het motet *Jesu, meine Freude*, dat Eikelboom in navolging van o.a. Albert Schweitzer als een 'preek' typeert. Nu had je in de achttiende eeuw niet alleen predikers maar ook hoorders. En een intrigerende vraag is daarbij: preekte Bach voor stoelen of banken, of preekte hij voor eigen parochie? Ik bedoel: omdat Bachs motet

als een *praedicatio sonora* te typeren is, is een logische vervolgvraag - hoewel die tot op zekere hoogte wat anachronistisch is - in hoeverre dergelijke preken ook begrepen werden door de achttiende-eeuwse kerkganger. Onderzoeken naar de receptie van Bachs muziek in zijn eigen tijd zijn er niet en de paar gegevens die bekend zijn, zijn onvoldoende om er algemene conclusies aan te verbinden.

N.a.v. Arie Eikelboom, *Jesu, meine Freude BWV 227 van Johann Sebastian Bach: een praedicatio sonora*. X, 432 blz. ISBN 9789023922438. Zoetermeer: Boekencentrum 2007. www.boekencentrum.nl

Dr. Jan Smelik is hymnoloog-musicoloog en woont te Steenwijk.

- 1 Hoewel de 'kosmische harmonie' recentelijk weer wat positieve aandacht van muzikschappers kreeg. In 2005 werd ter gelegenheid van het 75-jarig jubileum van de opleiding Muziekwetenschap van de Rijksuniversiteit Utrecht een symposium georganiseerd rond de kosmische harmonie (harmonie der sferen). Zie ook: Jacomien Prins en Mariken Teeuwen, *Harmonisch labyrinth*. De muziek van de kosmos in de westerse wereld (Hilversum 2007).
- 2 Ten aanzien van Bachs bewerking van het koraal (BWV 610) uit het Orgel-Büchlein gaat Eikelboom er vanuit dat het een bewerking van het koraal *Jesu, meine Freude* betreft. Helaas gaat hij niet in op de intrigerende suggestie van Casper Honders uit 1988 dat Bach hier een ander lied met dezelfde beginregel en melodie bewerkt heeft, namelijk *Jesu, meine Freude* wird geböhren heute.
- 3 Eikelboom (pag. 130) bekritiseert Philipp Spitta die deze zettingen ten onrechte zou typeren als *simplici stilo*, maar Spitta beroept zich op een typering die Bach zelf gebezigd heeft in de partituur van de cantata *Nur jedem das Seine* (BWV 163) voor de vierstemmige koraalzetting.
- 4 Hier had Eikelboom ook nog kunnen verwijzen naar Bachs orgelfantasia *Jesu, meine Freude* BWV 713, waar de figura corta eveneens een prominente rol speelt.

uit de kerken

Wezep - bevestiging & intrede:

Op 6 juli was er om 9.30 en 14.30 uur in de Noorderlichtkerk de bevestiging en intrede van ds. Z.J.C. van Harten uit Blije-Holwerd/Ferwerd-Hallum.
Nieuw adres: Elias Beeckmanstraat 28, 8091 WE Wezep

Hattem-Noord - bedankt voor beroep:

G.J. Klapwijk te Zutphen

Vakantieperiode Reformatie

Vanaf 5 juli tot 16 augustus verschijnt de Reformatie 2-wekelijks.

De verschijningsdata zijn: (5 juli), 19 juli, 2 augustus en 16 augustus. Daarna is de verschijning weer wekelijks.

De uitgever

HOOFDREDACTEUR:

Prof. Dr. B. Kamphuis, coördinator 'Achtergronden'

EINDREDACTEUR:

Dr. A.L.Th. de Bruijne

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Dr. E.A. de Boer, coördinator 'Meditatief',
Drs. I.D. Haarsma, Prof. Dr. G. Kwakkel,
Drs. B. Luiten, coördinator 'Kerkelijk leven' en 'Wandelen met God',
Prof. dr. S. Griffioen, J. Westert, coördinator 'Samenleving'.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, coördinator 'Opvoeding en onderwijs', J.M. de Jong, rubriek 'Kunst',
Ds. G. Riemer, coördinator 'Van binnen naar buiten', Dr. J. Smelik, rubriek 'Kerk en muziek', Drs. H. Veldman, rubriek 'Kort historisch'.

BESTUURSLEDEN STICHTING

DE REFORMATIE:

A. Verhoeff (voorzitter),
Drs. B. Bos (secretaris),
F.H. Haveman (penningmeester)

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636
Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per
E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per
post via bovengenoemde postbus.

Uitgever: Print Media bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv, Bedum

ADMINISTRATIE EN

ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3013636.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,95 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 130,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december

- opzegging van het abonnement dient 1 maand voor aanvang van het nieuwe abonnementsjaar schriftelijk of per e-mail te geschieden (voor 1 december)

Losse nummers € 1,50 (incl. porto).

De Reformatie is op Daisy cd-rom verkrijgbaar bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en slechtzienden.
Tel. (0341) 565499.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl
ISSN 0165-5191